

TÜRKİYE'DE HÜKÜMET PROGRAMLARININ VE MİLLÎ EĞİTİM ŞÛRALARINDA ALINAN KARARLARIN İLKOKUL GÖRSEL SANATLAR DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARINA YANSIMASI: 1923-1950*

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Sevgi KAYALIOĞLU¹, Osman ALTINTAŞ²

* Bu çalışma, "Hükümet Programlarının ve Millî Eğitim Şûralarında Alınan Kararların İlkokul Görsel Sanatlar Dersi Öğretim Programlarına Yansımaları (1923-2016)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı, sevgikayalioglu@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9169-230X.

2 Prof. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Mimarlık Tasarım ve Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, altintas.osm@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0414-1084.

Geliş Tarihi: 18.07.2019 Kabul Tarihi: 20.12.2019

Öz: Bu araştırmanın amacı 1923-1950 yılları arasında kurulan hükümetlerin programları ve millî eğitim şûralarında alınan kararların ilkökul Görsel Sanatlar dersi öğretim programlarına hedef, içerik, öğrenme ve öğretme süreci ve değerlendirme yaklaşımları açısından yansımalarının olup olmadığını tespit etmektir. Araştırma kapsamında 1924, 1926, 1936 ve 1948 İlkokul Programları; 1927 Köy Mektepleri Müfredat Programı; 1936 Köy Okulları Müfredat Programı Taslağı ve 1939 Köy İlkokul Programı Projesi ele alınmıştır. Tarihsel araştırma yöntemi kullanılarak yürütülen çalışmada veriler, doküman incelemesi yöntemi ile toplanmış ve doküman analizi yoluyla incelenmiştir. Araştırmada 1924 Programı'nda Resim dersinin Cumhuriyet esaslarını ve laikliği topluma aktarmada dolaylı bir rol üstlendiği; 1926-1936 arasında uygulanan programlarda, hükümetlerin eğitim politikalarının dersin hedef ve içerik boyutlarına çeşitli açılardan yansıdığı; özellikle Mayıs 1935'ten sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) parti politikalarının, şûralarda alınan kararların ve dolayısıyla uygulanan öğretim programlarının üzerinde belirleyici bir faktör olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca CHP'nin kültür ve sanat politikalarından "devrim müzelerinin kurularak topluma inkişap ruhunun aşılması" fikri, 1936 itibarıyla ilkökul programlarında okul müzelerinin kurulması ve bu müzelerde "inkılap/devrim köşesi" adlı bir bölüme yer verilmesi suretiyle örgün eğitimde uygulanabilir bir forma dönüştürülmüştür. Bu dönemin eğitim ve öğretim programlarının şekillendirilmesinde CHP'nin ulusal politikalarının daha etkili olmasının, karşısında herhangi bir muhalefet olmayan bu partinin politikalarının devlet politikası olarak benimsenmesinden ileri geldiği ve bu durumun dönemin Türkiye'si için oldukça tabii olduğu söylenebilir. 1946 seçimleriyle başlayan çok partili yeni dönem ise ders öğretim programına yansımaları olan diğer siyasi gelişmelerdendir.

Anahtar Kelimeler: Resim/Resim-Elişi/Resim-İş/Görsel Sanatlar Dersi, Hükümet Programları, Millî Eğitim Şûra Kararları, Eğitim Programı, Öğretim Programı, Müfredat.

THE REFLECTION OF GOVERNMENT PROGRAMS AND THE DECISIONS TAKEN IN THE NATIONAL EDUCATION COUNCILS ON ELEMENTARY SCHOOL VISUAL ARTS COURSE CURRICULUMS IN TURKEY: 1923-1950

Abstract:

The purpose of the current study is to determine whether the programs of the governments established in the period between 1923 and 1950 and the decisions taken in the national education councils had any reflections on the elementary school Visual Arts course curriculums in terms of course objectives, content, learning and teaching process and evaluation approaches. Within the context of the current study, the 1924, 1926, 1936 and 1948 Elementary School Programs, the 1927 Curriculum of Village Schools; the 1936 Village Schools Curriculum Draft and 1939 Village Primary School Program Project were discussed. In the current study, which was conducted by using historical research method, data were collected by document analysis method and analyzed through document analysis. As a result, it was concluded that Painting course had an indirect role in transferring the principles of Republic and secularism to society in the 1924 Program; in the programs implemented between 1926 and 1936, governments’ educational policies were reflected in various aspects of the course’s objectives and content dimensions; particularly after May 1935, the party policies of the Republican People’s Party (CHP) were a decisive factor on the decisions taken at the councils and therefore the curricula. In addition, one of the culture and arts policies of CHP was the idea of “instilling the spirit of revolution in the society by establishing the revolution museums” was turned into an applicable form with the establishment of school museums in elementary school programs and the inclusion of “reforms/revolution corner” in these museums in the formal education as of 1936. The fact that national policies of CHP were more effective in shaping the instructional and educational programs of the period was because the policies of this party were accepted as the government policies as there was no other source of power against it and this was quite natural for the Turkey of that time. The new multi-party era starting with the 1946 election is another political development that has reflections on the curriculum.

Keywords: Painting/Painting-Handcrafts/Art/Visual Arts Course, Government Programs, Decisions of the National Education Councils, Educational Program, Instructional Program, Curriculum.

1. Giriş

Bir ülkenin istikrarlı şekilde gelişebilmesi ve müreffeh düzeye erişebilmesi için öncelikle devleti yöneten aklın vizyon sahibi olması, kendi bünyesine uygun hedefler belirlemesi ve buna bağlı olarak da anayasasını bir zemine oturtarak hedeflerini bu esaslar çerçevesinde ortaya koyması gerekmektedir. Anayasalar, bir ülke için hangi anlama geliyorsa eğitim sistemi içinde de eğitim programları benzer bir anlam taşımaktadır denilebilir. Yani eğitim sisteminin anayasasının da eğitim programları olduğu söylenebilir. Eğitim ve öğretim sürecinde istenen hedeflere ulaşılması arzu ediliyor ve ülke olarak ortaya konulan hedeflerin yakalanması isteniyorsa muhakkak ki eğitim ve öğretim hayatının anayasası olan eğitim programlarının bu hedefler doğrultusunda oluşturulması gerekmektedir. Öğretim programlarının da eğitim programlarındaki temel hedeflerin gerçekleştirilmesinde etkin rolü olan birimler olduğu varsayıldığında her bir dersin öğretim programının genel hedeflere ulaşılması yolunda önemli bir basamağı teşkil ettiği söylenebilir.

Türkiye'nin muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkarılması hedefine hizmet eden, vizyon sahibi, sağlam bir zemine oturtulmuş ve sağlam temeller üzerinde yükseltilmiş bir eğitim sisteminin inşası yolunda rolü olan eski isimlendirmeleriyle Resim/Resim-Elişi/Resim-İş; güncel adıyla Görsel Sanatlar dersi öğretim programları üzerinde Cumhuriyet'in ilanından Demokrat Parti'nin (DP) iktidara geldiği 14 Mayıs 1950'ye kadar birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Öyle ki 1923-1950 yılları arasında şehirlerde okutulmak üzere 1924, 1926, 1936 İlkokul Programları; hem köylerde hem de şehirlerde okutulmak üzere 1948 İlkokul Programı, yalnızca köylerde okutulmak üzere ise 1927 yılında Köy Mektepleri Müfredatı kabul edilmiştir. Bunların yanı sıra yine köy okulları için bir program taslağı (1936 Köy Okulları Müfredat Programı Taslağı), bir de program projesi (1939 Köy İlkokul Programı Projesi) hazırlanmıştır. Yine aynı dönem içinde -her ne kadar aynı partiye mensup olsalar da- 18 kez hükümet değişikliği yaşanmış ve ilki 1939 yılında olmak üzere dört defa millî eğitim şûrası toplanmıştır. Şûralardan üçünde, ilkokul düzeyine ilişkin kararlar alınmıştır. Millî eğitim şûra toplantılarından önce ise 1923, 1924 ve 1925 yıllarında olmak üzere üç kez Heyet-i İlmiye adında eğitim toplantıları gerçekleştirilmiştir. Yani Cumhuriyet'in ilanından sonraki 27 yıl içinde gerek siyasi alanda gerekse eğitim alanında sürekli bir arayış içinde olunmuş ve bu durum, eğitim ve öğretim programlarında kısa zaman diliminde sıklıkla yapılan düzenlemelerle sonuçlanmıştır.

Cumhuriyet'in ilanından DP'nin iktidara gelişine kadar geçen süreçte ilkokul programlarındaki ve dolayısıyla Görsel Sanatlar dersi öğretim programlarındaki yenilik arayışları ve buna bağlı olarak kısa zaman dilimlerinde yapılan değişikliklerin hükümetlerin siyasi hedefleri ile ilişkisinin olup olmadığının anlaşılması ve açığa çıkarılması; millî eğitim şûralarında alınan kararların ders öğretim programıyla ilişkisinin tespit edilmesi ve programlardaki değişikliklere sebep olan diğer faktörlerin ortaya çıkarılması önem arz etmektedir. İlgili alan yazın incelendiğinde 1923-1950 yılları

arasında kurulan hükümetler tarafından ilköğretimde izlenen politikalar ve bunların uygulamalarının, şûra kararları ve uygulamalarının, bu kararlarla hükümetlerin eğitim politikaları arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmalar yapılmıştır. Buna karşılık Cumhuriyet’in ilk yıllarında hazırlanan öğretim programlarındaki değişim ve gelişimler incelenirken Resim-İş dersinin de yer aldığı yalnızca bir çalışmaya rastlanmıştır (Aslan, 2011). Ne var ki bu dönemde Resim/Resim-Elişi/Resim-İş dersi öğretim programlarının, hükümet politikaları ve şûra kararları ile ilişkisinin irdelendiği hiçbir çalışmaya rastlanamamıştır. Dolayısıyla bu araştırmayla Görsel Sanatlar dersi öğretim programlarının tarihsel perspektifte incelenerek alana katkı sağlanması ve alandaki mühim bir boşluğun doldurulması öngörülmektedir. Zira eğitim sisteminde güçlü bir biçimde yer etmiş sorunların çözümünde geçmişin doğru analiz edilmesi, bunun yanında değişen dünya ve yeni yaklaşımlar ışığında eğitime dair yeni bakış açılarının oluşturulması oldukça önemlidir.

Bu doğrultuda araştırmanın genel amacı 1923-1950 yılları arasında Türkiye’de kurulan hükümetlerin programlarında yer alan millî eğitim, kültür ve sanat politikalarının ve millî eğitim şûra kararlarının ilkökul düzeyindeki Görsel Sanatlar dersi öğretim programlarına yansımalarının tespit edilmesi olarak belirlenmiştir. Bu genel amacın araştırılması için yanıt aranan sorular şu şekildedir:

- 1) Hükümet programlarında yer alan millî eğitim, kültür ve sanat konularının Görsel Sanatlar dersi öğretim programlarına yansımaları hedef, içerik, öğrenme ve öğretme süreci, değerlendirme yaklaşımı açısından nasıldır?
- 2) Millî eğitim şûralarında ilkökul, kültür ve sanat konularına ilişkin alınan kararların Görsel Sanatlar dersi öğretim programlarına yansımaları hedef, içerik, öğrenme ve öğretme süreci, değerlendirme yaklaşımı açısından nasıldır?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmanın yöntemi, tarihsel araştırmadır. Tarihsel araştırma geçmişte meydana gelen bazı olay ve eylemlerin betimlenmesi, olay ve olguların anlaşılması, açıklanması için ya da bir problemin geçmişle olan ilişkisinin incelenmesinde kullanılan, verilerin sistematik olarak değerlendirilmesine dayanan bir araştırma yöntemidir (Fraenkel & Wallen, 2009). Bu tür araştırmalarda araştırma problemi, dönemin belgelerinin dikkatli bir şekilde okunması ya da o dönemde yaşayan kişilerle görüşmeler yapılması yoluyla incelenmektedir (Büyüköztürk, Kılıç, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2010). Ayrıca bu yöntem doğrultusunda yapılan araştırmalarda “Ne idi?” (Kaptan, 1998, 53) veya “Geçmişte ne oldu?” sorularına yanıt aranmaktadır (Büyüköztürk vd., 2010, 18). Böylece ele alınan dönemde yaşananların nedenleri doğru bir şekilde açıklanmaya çalışılmaktadır.

Birçok amaç için yapılabilen tarihsel araştırmaların amaçlarından biri, mevcut eğitim uygulamalarının ya da politikaların daha kapsamlı şekilde anlaşılabilmesidir

(Fraenkel & Wallen, 2009, 534-535). Bu çalışmada tarihsel araştırma yönteminin kullanılmasının sebepleri ise Resim/Resim-Elişi/Resim-İş dersi öğretim programlarındaki geçmiş uygulamaların ve değişikliklerin hükümet programlarındaki politikalar ve millî eğitim şûralarında alınan kararlar bağlamında incelenerek bugünkü sanat eğitimi faaliyetlerinin daha iyi anlaşılabilmesinin ve değerlendirilebileceğinin öngörülmesi, bu üç ana başlıkta zaman içinde meydana gelen değişikliklere neden olan olgu ve olayların anlaşılabilmesi, bunlar arasında ilişkilendirme yapılabilmesi ve farklı bir bakış açısının sağlanabilmesi olmuştur.

2.2. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri, doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Doküman incelemesi doğrudan gözlem ve görüşmenin mümkün olmadığı durumlarda kullanılabilen, olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan bir veri toplama yöntemidir (Yıldırım & Şimşek, 2008, 187). Tarihsel araştırma ya da tarihi yöntem, daha ziyade doküman inceleme yöntemi olarak da görülmektedir (Kaptan, 1998, 54). Bu araştırmaya konu olan dokümanlar, yazılı veya basılı olan her türlü bilgiyi ifade etmektedir.

Eğitim alanında yapılan tarihi araştırmalarda, genellikle birincil veri kaynaklarının ikinci kategorisinde tanımlanan el yazması belgeler, tüzükler, yasalar, resmî tutanak ve kayıtların arşivleri ile her türlü resmî kayıtlar, araştırma raporlarının arşivleri, resmî yayınlar, dosyalar, mektuplar, muhtıralar, gazete ve dergiler gibi yapılandırılan olaylarla ilgili fiziksel ilişkisi olan kaynaklar ele alınmaktadır (Cohen, Manion & Morrison, 2005, 161). Bu araştırmanın temel veri setinin oluşturulmasında söz konusu anlayış esas alınmış; araştırmada birincil veri kaynakları arasında değerlendirilen, güvenilir veri kaynakları kullanılmıştır.

Araştırmanın amacıyla ilişkili olarak belirlenen ana verilerden Resim/Resim-Elişi/Resim-İş dersi öğretim programlarına Bakanlık (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] ve Kültür Bakanlığı [KB]) tarafından hazırlanmış ve yayımlanmış resmî kaynaklardan; hükümet programlarına Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Tutanak Dergisi ve TBMM Zabıt Ceridelerinden; millî eğitim şûra kararlarına -bakanlık tarafından tıpkıbasımı yapılmış Birinci Millî Eğitim Şûrası hariç- şûraların orijinal basımlarından ulaşılmıştır. Millî Eğitim konularına ilişkin bazı hususlar ve alınan kararlar da Bakanlık tarafından yayımlanan Tebliğler Dergisi'nden temin edilmiştir. Araştırmanın söz konusu temel dokümanları, MEB Ferit Ragıp Tuncor Arşiv ve Dokümantasyon Kütüphanesi ile TBMM Kütüphanesi'nden erişilmiştir. Araştırmaya katkı sağlayan ve araştırmanın ikincil veri kaynaklarını temsil eden diğer dokümanlar ise çeşitli kütüphanelerden veya çevrimiçi ortamlardan sağlanmıştır.

2.3. Verilerin Analizi

Veriler, doküman analizi yoluyla değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Konuyla ilgili dokümanlar tespit, temin ve tasnif edildikten sonra Yıldırım ve Şimşek (2008) tarafın-

dan açıklanan “eserlerin orijinalliğinin kontrol edilmesi, dokümanların anlaşılması, verilerin analiz edilmesi ve verilerin kullanılması” aşamaları sırasıyla takip edilmiştir. Eserlerin özgünlüğünün kontrol edilmesinin, tarihi kaynakların değerlendirilmesi noktasında üzerinde özellikle durulması gereken önemli basamaklardan biri olduğunu söylemek mümkündür. Bunun için eserlerin orijinal olup olmadığı, belgelerin ve yazarlarının söylediklerinin doğruluğu Fraenkel ve Wallen’in (2009) iç ve dış analiz sorularıyla kontrol edilmiştir. Zaten araştırmanın ana verileri resmî kaynaklardan oluştuğu için kullanılan dokümanların büyük ölçüde orijinal ve güvenilir olduğunu söylemek mümkündür.

Eserlerin orijinalliği ve güvenilirliği kontrol edildikten sonra tüm dokümanlar, araştırmanın alt amaçları doğrultusunda belirlenen temalar çerçevesinde dikkatli şekilde okunmuştur. Bu aşamada, konuyla doğrudan ilişkili olmadığı anlaşılan veriler araştırma kapsamı dışında bırakılırken araştırmaya katkı sağlayacak türden veriler ise çalışmaya dâhil edilmiş ve bu doğrultuda temaların genel çerçevesi de değiştirilmiştir. Yapılan tüm düzenleme ve değişiklikler neticesinde, araştırmanın nihai temaları şu şekilde belirlenmiştir:

- a) Hükûmet programlarında eğitim, kültür ve sanat alanlarındaki genel söylemler; ilkokul/temel eğitim/ilköğretime ilişkin genel söylemler.
- b) Millî Eğitim Şûra kararlarında ilkokul/temel eğitim/ ilköğretim düzeyinde eğitim programı/öğretim programı/müfredatlar; kültür; sanat.
- c) Resim/Resim-Elişi/Resim-İş/Görsel Sanatlar dersi öğretim programlarında:
 - Hedef/amaç: Genel değişiklikler.
 - İçerik/muhteva/kapsam: Genel değişiklikler, konular, etkinlikler, ders süreleri.
 - Öğrenme ve öğretme süreci/eğitim durumları: Genel değişiklikler, işleniş, yöntem ve teknikler, öğretim ilkeleri, öğretim materyalleri.
 - Değerlendirme: Genel değişiklikler, ölçme araçları, değerlendirme yaklaşımları.

Araştırmanın verileri, hazırlanan temalar çerçevesinde çok defa okunarak sistemli hale getirilmiş ve analiz edilmiştir. Kaptan’a göre tarihsel araştırmalarda küçük parçalardan hareket edilerek bir bütün meydana getirilmekte, bu şekilde genel yargılara varılarak tümevarımsal bir yaklaşım sergilenmektedir. Ayrıca tarihsel verilerle sebep-sonuç ilişkisi kurmak yerine bunlar arasında ilişkilendirme yapmak daha uygun görülmektedir (Kaptan, 1998, 55). Bu araştırmada esas alınan temel yaklaşım da olgu ve olaylar arasında ilişki kurulması suretiyle geçmişteki meselelere bir geniş pencereden bakılması ve bunların değerlendirilmesi olmuştur.

3. Bulgular

Bu bölümde araştırmanın genel amacı doğrultusunda belirlenen alt amaçlara ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

3.1. Birinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt amacı “Hükûmet programlarında yer alan millî eğitim, kültür ve sanat konularının Görsel Sanatlar dersi öğretim programlarına yansımaları hedef, içerik, öğrenme ve öğretme süreci, değerlendirme yaklaşımı açısından nasıldır?” şeklindedir. Bu alt amaç doğrultusunda hükûmet programlarında yer alan millî eğitim, kültür ve sanat konularının ders öğretim programlarına yansımaları her öğretim programı için ayrı ayrı açıklanmıştır.

3.1.1. 1924 İlk Mekteplerin Müfredat Programı ile Hükûmet Programları Arasındaki İlişkilendirmeye Yönelik Bulgular

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk programı olan 1924 İlk Mekteplerin Müfredat Programı, aynı yıl toplanan İkinci Heyet-i İlmiye'de ilköğretim programlarının geliştirilmesine yönelik olarak alınan karara istinaden hazırlanarak uygulamaya konulmuştur (Aslan, 2011; Cicioğlu, 1985). Aynı dönem içinde, 3 Mart 1924'te, Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilerek eğitim ve öğretimde bilimselliğin, laikliğin ve millileşmenin önü açılmıştır. Bu gelişmeler, 1. ve 2. Hükûmetler'in iktidarda olduğu yıllara (30.10.1923-22.11.1924) rastlamaktadır. Yeni rejime ilişkin siyasi bir nutuk niteliği taşıyan 1. Hükûmet'in programında (I. İnönü, 30.10.1923-06.03.1924) eğitim, kültür ve sanat konularına yer verilmemiş; 2. Hükûmet tarafından ise (II. İnönü, 06.03.1924-22.11.1924) hükûmet programı hazırlanmamıştır. Benzer şekilde ilk mekteplerin ve Resim dersinin hedefleri de açıkça ortaya konulmamıştır.

“1914 tarihli Mekatib-i İptidaiyye Ders Müfredatı” esas alınarak hazırlanan 1924 Programı'nda ilk mekteplerin ve derslerin hedeflerine açıkça yer verilmese de gerek ilkokulların gerekse programın amacı, sosyal bilimler ve vatandaşlık eğitimine yönelik dersler içinde doğrudan veya dolaylı şekilde yer almıştır. Ayrıca bu program hazırlanırken “Musahabat-ı Ahlâkiye” ve “Malumat-ı Vataniye”, “Tarih”, “Coğrafya”, “Kuran-ı Kerim” ve “Türkçe” derslerinde yer alan saltanat, hilafet ve padişahla ilgili konular çıkarılarak yerine ulusalcılığı, laikliği ve demokratik cumhuriyeti hedefleyen yeni konular eklenmiştir (Aslan, 2011). Cumhuriyet'in ilanından sonra dönemin Maarif Vekili İsmail Safa Özler tarafından ilan edilen “Maarif Misakı”nın, bu programın genel amaçları veya genel amaçlarını yönlendiren bir faktör olduğu düşünülmektedir (Kalaycı, 2000, 34).

Resim dersinin “içerik” dışındaki diğer temel boyutlarının bulunmadığı programda, içerikte yer alan resim çalışmaları/türleri de tümüyle 1914 tarihli Mekatib-i İptidaiyye Ders Müfredatı'ndan alınmıştır. Farklı olarak -ilkokulların altı yıldan beş yıla indirilmesi nedeniyle- yalnızca ders sürelerinde düzenlemeye gidilmiştir. Programda tüm sınıflarda okutulan “Tedrisi resim” çerçevesinde Resim dersinde Malûmat-ı Va-

taniye, Türkçe, Tarih ve Coğrafya gibi derslerde işlenen konulara ait çizimlerin yapılması suretiyle dersler arası ilişkilendirme yapılması öngörülmüştür. Tedrisi resim çalışmalarına yönelik açıklama şu şekildedir:

“*Tedrisi Resim: Hesap, Hendese, Lisan, Tarih, Coğrafya, Tabiat Tetkiki, Ahlak derslerine ait resimler; musavvir vazifeler...*” (Maarif Vekâleti [MVK], 1340, 45-47).

Yani “Tedrisi resim” kapsamında, eğitim ve öğretim sürecinde dil ve sosyal bilgiler derslerinde ele alınan konularla ilgili çizim becerisine dayalı resim eğitimi verilmektedir. Resim dersiyle ilişkilendirilen Malûmat-ı Vataniye, Türkçe, Tarih ve Coğrafya derslerinin Cumhuriyet ilkelerinin ve prensiplerinin öğretilmesinde aktif rol oynayan dersler olduğu göz önünde bulundurulduğunda ders içeriğinin cumhuriyet bilincinin kazandırılması noktasındaki rolü ortadadır.

Gerek dönem hükûmetlerinin programları gerekse Resim dersinde yaptırılacak çalışmaların 1914 tarihli Mekatib-i İptidaiyye Ders Müfredatı’ndan aynen alınması, dönemin ilköğrenim anlayışının temel eğitim ihtiyaçlarının giderilmesi üzerine kurgulandığını; programın uygulamaya konulduğu Cumhuriyet’in ilk yıllarında siyasi alandaki yeniliklerin öncelik olarak görüldüğünü ve programlarda yenileşme hareketlerinin henüz başlatılmadığını göstermektedir. Kalaycı’ya (2004, 17) göre bu dönemde eğitim; millî ideallerin beslenmesi, yeni liderler yaratılması, hür ve millî bir devlet yaratılması ve dinamik ve çağdaş bir toplumun inşa edilmesi yolunda önemli bir araç olarak görülmüştür.

3.1.2. 1926 İlköğretim Müfredat Programı ile Hükûmet Programları Arasındaki İlişkilendirmeye Yönelik Bulgular

1926 İlköğretim Müfredat Programı, 4.Hükûmet (III.İnönü, 03.03.1925-01.11.1927) döneminde kabul edilmiştir. Bu hükûmetin programında “*Hükûmetin siyaseti umumiyesi malûmdur. ... cumhuriyetin feyyaz ve islâhkâr mesaisinin ... maarifte ... devamıdır*” (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi [TBMMZC], 1925, 127-128) denerek önceki hükûmetin programın uygulanacağına sinyalleri verilmiştir. 3.Hükûmet’in (Fethi Okyar, 22.11.1924-03.03.1925) programında ise “*Meclisi Âlinizin yüksek kararı ile tevhidî tedrisat esaslarını kabul ederek selâmet yolunu bulmuş olan maarifinizi aynı yolda yürütmek ... hayat için hazırlanmış gençler yetiştirmek gayemiz olacaktır*” denilmiştir (TBMMZC, 1340, 398). Yani millî eğitimde “*hayat için hazırlanmış gençler yetiştirilmesi*” dönemin politikası olarak benimsenmiştir.

Bu programın kabulünden yaklaşık olarak iki sene önce ise Kolombiya Üniversitesi profesörlerinden eğitimci John Dewey, Türkiye’ye eğitim üzerine incelemelerde bulunması için davet edilmiştir. Dewey’in yaptığı araştırmalardan sonra hazırladığı raporda, müfredat programlarında derslerle öğrencinin yaşamı arasında bağlantı kurulması ve okul örgütlerinin her bölgenin özel şartlarına ve ekonomik ihtiyaçlarına uyacak şekilde esnek bir yapıda olması gerektiği belirtilmiştir (Dewey, 1952). Dolayısıyla Dewey’in raporunda ifade ettiği hususlarla hükûmetin ortaya koyduğu eğitim politikası arasında benzerlik vardır. Ayrıca 1925’te Türkiye’ye gelen Amerikalı Prof.

Kühne tarafından da mesleki eğitim alanında yapılan incelemeler neticesinde sunulan raporda, "...ilkokullarda el işleri öğretimine yer verilmesi ... memnun olmaya değer" ifadesi kullanılmıştır (Tonguç, 2004, 241). Özellikle Dewey tarafından yapılan tespitlerle benzer şekilde, ilk mekteplerin genel amacı da "genç neslin yaşadığı çevreye uyum sağlaması suretiyle iyi vatandaşlar olarak yetişmesi" (MVK, 1930) olarak belirlenmiştir. Yani içinde bulunulan dönemde, ilkokullarda "hayata/çevreye uyum, yaşama hazırlık" prensibi esas alınmıştır. Söz konusu prensibin tamamlayıcısı olarak da programın genelinde "iş esası", "yakın çevre esası", birinci devrede ise "toplular öğretimi esası" benimsenmiştir (MVK, 1930, 3-5). Burada toplu öğretimden kasıt ilkokul birinci devredeki Türkçe grubu dersleriyle Matematik, Resim, Yazı, Beden Eğitimi ve Müzik derslerinde kazandırılacak tekniklerin Hayat Bilgisi dersinin ünite ve konularından alınması; yani birinci devre derslerinin Hayat Bilgisi dersi çevresinde toplanmasıdır. Toplu öğretim sisteminde öğretim, kuramsal değil; işlevsel, deneysel ve pratiğe dönük bir nitelik taşımaktadır. Bu şekilde yapılan öğretimde, bireyler herhangi bir konuyla ilgili yaşam için gereken bilgi, beceri ve alışkanlıkları birbiriyle ilişkilendirerek öğrenmektedir (Binbaşıoğlu, 1994). Dolayısıyla 1926 Programı'nda benimsenen bu üç yaklaşımın, bilginin anlamlı kılınarak öğrencinin işine yarayacak forma dönüştürülmesi ve bireylerin yaşamla bütünleşmesini kolaylaştıran yönleri sahip olması nedeniyle hükümetin politikasına hizmet ettiği söylenebilir. Ayrıca bahsi geçen "iş okulu" ve "toplular tedris" kavramları ise Dewey'in üzerinde durduğu konulardandır (Cicioğlu, 1985, 95).

Bu programda, 1924 Programı'nda "Resim" olarak adlandırılan dersin adı "Resim-Elişi" olarak değiştirilmiştir; her iki dersin hedefleri ve içeriği müstakil hazırlanmıştır.

Elişi dersinin hedeflerinden bazıları şu şekildedir:

- a) Çocuğu kendi muhitinde bulunan eşyayı şekil ve renk cihazlarından¹ tetkike alıştırmak.
- b) Çocuğa, maddeyi işleyerek zihninde tasavvur ettiği şekillere vücut vermek kudretini iktisap ettirmek².
- c) Mütemadi temrinlerle³ çocuğun basıra⁴ ve lamisesini⁵ işleterek ufak tefek elişlerini yapmaya muktedir becerikli bir insan haline getirmek.
- d) Çocuğu muayyen bir maksat uğrunda ve mütemadi surette çalışmaya alıştırmak, ona iş zevkini vermek ve onda çalışmak itiyadını husule getirmek⁶ (MVK, 1930, 120).

1 Cihaz: Yön, taraf.

2 İktisap etmek: Kazanmak, edinmek.

3 Temrin: Yineleterek alıştırmak.

4 Basıra: Görme, görüş kuvveti.

5 Lamise: Dokunma hissi, dokunma duygusu.

6 Husule gelmek: Meydana gelmek.

Elişi dersinin belirtilen hedefleri ile hükûmetin eğitim anlayışı “a” maddesi ile Dewey tarafından önerilen, çevresel ve yerel ekonomik şartlara uygun programların hazırlanması yönündeki yaklaşıma da uygun olarak “*yakın çevre esası*”; diğer maddelele “*iş esası*” doğrultusunda ilişkilendirilebilmektedir.

Kız ve erkek öğrencilerin derslerinin ayrı olduğu programda, kızlar ikinci devrede erkeklerden farklı olarak Dikiş ve Ev İdaresi dersleri almakta ve *Dikiş dersi Resim-Elişi dersinden alınan bir ders saatinde* işlenmektedir (MVK, 1930, 1). Kız öğrencilerin aile yaşamlarını kolaylaştıracak ve onları hayata hazırlayacak becerilerin öğretimine yönelik olan bu uygulama, Resim-Elişi dersinin ikinci devre sürelerinin azalmasına neden olmuştur.

İçerikte Resim dersinin türleri arasında sayılan “*Tezyinat resimleri*”, “*Krokiler*” ve “*Sanayi resimleri*”; “*İnşaat, tezyinat ve kâğıt bükmeler*” ve “*Elişleri*”; ikinci devredeki “*Tezyinat resimleri*” ve “*Sanayi resimleri*” çerçevesinde belirlenen konular ve Elişi dersinin “*Kil ve plastilin, kâğıt, ağaç ve tahta, tel, teneke ve saç, alçı, baskı, örgü işleri*” şeklindeki çalışmalar iş esasına dayandırılabilir. Bunlardan örneğin tezyinat resimlerinde, bitki ve hayvan resimlerinin sadeleştirilerek şema ve plan tarzında geometrik olarak resmedilmesi; sanayi resimlerinde ise doğramacı, demirci, terzi gibi dükkânlar ziyaret edildikten sonra buralardaki aletlerin basit krokiler halinde resmedilmesi gibi etkinlikler yapılmaktadır (MVK, 1930). Yine birinci devre için benimsenen “*toplular öğretimi esası*”nın bir gereği olarak hazırlanan ve Hayat Bilgisi ile birinci devre dersleri arasındaki ilişkilendirmenin nasıl yapılacağını tespit edildiği “*İrtibat Cetveli*” aracılığıyla Resim-Elişi ve Hayat Bilgisi konuları ilişkilendirilmiştir. Tüm bunlar, bilginin günlük hayatta kullanılabilir ve uygulanabilir bir forma dönüştürülmesine hizmet eden hususlar olarak değerlendirilebilmektedir.

Programda, derste kullanılacak öğretim yöntem ve tekniklerine özel olarak yer verilmemiştir. Fakat Resim ve Elişi dersleri müfredatlarına ilişkin cetvelde, Resim dersinde birinci devre “*Renkleri tetkik*” ve ikinci devre “*Tabiattan resim*” çalışmaları kapsamında “*Mahallî sanat eserlerini ve abidelerini ziyaret*”ten bahsedilmiş (MVK, 1930, 116); “*Sanayi resimleri*”nde ise “*doğramacı, demirci, terzi dükkânları ziyaret edildikten sonra ... basit krokiler yapılabilir*” (MVK, 1930, 113) denmiştir. Bunlar yaşayarak öğrenmelerin sağlandığı, gezi ve gözlem tekniği kapsamında değerlendirilebilmektedir. Bunların yanı sıra okullarda asgari ve azami düzeyde bulunması gereken araç ve gereç listesinde, Resim dersi için üç adet model sehpa yer almakta iken Elişi dersi için “*1927 Mektep Atölyeleri Rehberi*”nde yer alan araç ve gereçlere yer verilmiştir. Dolayısıyla Elişi dersine ait listenin çok daha detaylı olduğu söylenebilir. Tüm bunlar da iş esasına dayalı öğretime verilen değerin bir yansıması olarak yorumlanabilir.

3.1.3. 1927 Köy Mektepleri Müfredat Programı ile Hükûmet Programları Arasındaki İlişkilendirmeye Yönelik Bulgular

Köyde yaşayan öğrencilerin ilgileri, köyün ihtiyaçları, köy okullarının imkân ve şartları gözetilerek hazırlanan ve üç sınıftan oluşan *Köy Mektepleri Müfredat Progra-*

mi'nun hazırlandığı ve uygulamaya konulduğu dönem 4. ve 5.Hükûmetler'in görevde oldukları zaman dilimine rastlamaktadır. 5.Hükûmet'in (IV.İnönü, 01.11.1927-27.09.1930) programında, "...senelerden beri takip ettiğimiz umumi siyasetimizde esas itibariyle bir tebeddül⁷ bulunmadığı teslim buyrulur" (TBMMZC, 1927, 22) denerek önceki yıllarda uygulanan politikaların sürdürüleceği ifade edilmiştir. Bu açıklama, 3.Hükûmet (Fethi Okyar, 22.11.1924-03.03.1925) tarafından eğitimde benimsenen "*hayat için hazırlanmış gençler yetiştirilmesi*" yönündeki politikanın bu dönemde de geçerliliği muhafaza ettiği anlamına gelmektedir.

Bu programda "*Resim-Elişi*" dersinin hedefleri ortak, içerikleri ayrı tespit edilmiştir. "*Resim*" kısmının hedefleri, dersin doğal yapısına uygun hazırlanmıştır. Mesela öğrencilerin nesnelere gözlemlenmeleri, resmetmeleri, düşünce ve hayallerini üçüncü kişiler tarafından görülebilir bir forma dönüştürmeleri ve estetik yönlerini kuvvetlendirmeleri Resim dersinin hedefleri arasındadır (KB, 1938). Ancak bir hedef cümlesinde, gözlemlenen nesnelere çizgi ve renk yardımıyla veya "kağıt, kil ve tahta" gibi iş malzemeleri kullanılarak betimlenmesi öngörüldüğünden bu hedefin iş esasına dayalı öğretimi desteklediğini söylemek mümkündür. Bu hedef cümlesi şu şekildedir:

"Çocuklarda müşahede ettikleri eşyayı çizgi ve renk ianesiyle⁸ veya kâğıt, kil, tahta gibi maddeleri işlemek suretiyle tasvir ve tersim⁹ etmek kabiliyetini inkişaf ettirmek" (KB, 1938, 69).

Programda dersler, kızlar ve erkekler için ayrı ayrı tespit edilmiş olup kızlar erkeklerden farklı olarak ikinci ve üçüncü sınıflarda "*Ev İşleri*" dersi almaktadır. Bu ders, 4 ders saati olan Resim-Elişi dersinden alınan 3 ders saatinde işlenmektedir (KB, 1938, 9). Ders kapsamında ele alınacak çalışmalar incelendiğinde ise gerek Resim gerekse Elişi dersinin içeriğinin, "*iş esasına dayalı öğretim*"e dair izler taşıdığı söylenebilir. Buna göre programda Resim dersinde çiçek resimlerinin süs unsuruna dönüştürülmesi, basit plan ve krokiler çizilmesi vb.; Elişi dersi kapsamında ise çamur ve kilden faydalanılarak tabak, çanak gibi günlük kullanım nesnelere yapılması, mukavva ve kil çalışmalarını gerçekleştirilmesi, testere ve keser gibi teknik malzemelerle masa ve dolap gibi kullanılabilir eşyalar yapılması vb. bu türden çalışmalar arasındadır (KB, 1938). Burada Resim dersinde ele alınan konular, 1924 ve 1926 programlarında "*Tezyini resim*", "*Tezyinat resimleri*", "*Hendesi resim*" ve "*Krokiler*" olarak adlandırılan resim türlerinin içeriğine benzemektedir. Elişi dersinin içeriği de iş ve zanaat becerilerini temel alan, günlük hayatta kullanılabilir eşyaların yapımını kapsayan teknik becerilerin kazandırılmasına dönük bir görüntü sergilemektedir. Aynı zamanda -toplu öğretim esasının benimsenmesine bağlı olarak- 1926 Programı'nda da bulunan ve dersler arasındaki ilişkilendirmenin hangi konular aracılığıyla yapılması gerektiğine açıklık getiren "*İrti-*

7 Tebeddül: Değişim, değişiklik.

8 İane: Yardım.

9 Tersim: Resmetme, çizme.

bat Cetveli”ne bu programda da yer verilmiş; böylece Hayat Bilgisi konularına karşılık Resim-Elişi dersinde yapılacak çalışmalar belirlenmiştir. Yani programda esas alınan “*toplu öğretim*” anlayışı günlük yaşama aktarılabilen, anlamlı ve faydalı bilgilerin kazandırılmasına hizmet etmiştir. Tüm bunlarla hükümet tarafından eğitimde esas alınan anlayış arasında ilişki kurulabilmektedir.

Programda, dersin hedef ve içerik dışında başka bir boyutuna yer verilmemiştir. Ancak programın genel yaklaşımının ortaya konulduğu “*Terbiye ve Tedriste Daima Göz Önünde Tutulacak Hedefler*” başlığı altında belirtilen hususların, özelde Resim-Elişi dersinin öğrenme ve öğretme sürecine ilişkin fikir verdiğini söylemek mümkündür.

3.1.4. 1936 İlkokul Programı ve 1936 Köy Okulları Müfredat Programı Taslağı ile Hükümet Programları Arasındaki İlişkilendirmeye Yönelik Bulgular

8.Hükümet’in (VII.İnönü, 01.03.1935-01.11.1937) iktidarda olduğu yıllarda, şehir ilkokulları için 1936 İlkokul Programı ve üç sınıflı köy ilkokulları için de 1936 Köy Okulları Müfredat Programı Taslağı hazırlanarak uygulamaya konulmuştur. 8.Hükümet’in göreve gelmesinden yaklaşık iki ay sonra, Mayıs 1935’te, CHP’nin Dördüncü Genel Kurul Toplantısı yapılmış ve burada partinin ulusal politikaları tespit edilmiştir. CHP Programı’nın “Ulusal Eğitim” kısmının 41. maddesindeki tüm hususlar, 1936 İlkokul Programı’nda ilkokulların hedefleri olarak kabul edilmiştir. Parti programında yer alan ve Resim-İş dersi öğretim programıyla ilişkilendirilebilen maddeler şu şekildedir:

- a) Eğitim ve öğretimde güdülen usul; bilgiyi, yurttışa maddî hayatta başarı elde ettiren bir cihaz haline getirmektir.
- b) Her öğretim ve eğitim kurumunda talebenin girişim kapasitesini kırmamaya, sevgenlik¹⁰ve okşayışla özen göstermekle beraber, onları hayatta kusurlu olmaktan korumak için ciddi bir yasav¹¹ ve düzene içten bir ahlak anlayışına alıştırmak, önemli olduğu kanaatindeyiz.
- c) Eğitim, her türlü urasadan¹², yâd¹³ ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, ulusal ve yurtçu olmalıdır (CHP Programı, 1935, 34-35).

Burada yer alan politikalardan “a” maddesinde “*faydalı/işe dönük/işlevsel bilgi ve becerilerin kazandırılması*” esasının, “b” maddesinde “*öğrenciye görelilik*” ilkesinin, “c” maddesinde ise “*milliyetçilik*” esasının ön plana çıktığı anlaşılmaktadır.

1936 Programı’nda yalnızca üç hedefi bulunan “Resim-İş” dersinin iki hedefinde öğrencilere gözlemlerini, duygu ve düşüncelerini *basit alet ve malzemeler ve el vasıtasıyla*

10 Sevgen: Sevgi ile ilgili.

11 Yasav: Disiplin.

12 Urasa: Efsunlama, uğur, bilimsellikten uzak tedavi yöntemleri.

13 Yâd: Yabancı, ecnebi.

ifade etme becerilerinin kazandırılması ve onların *kullanışlı ve sanat değeri olan eşya ile değersiz olanı birbirinden ayırabilme yeterliliği* kazanmaları amaçlanmıştır (KB, 1936, 186).

Her iki devrede okutulan “*Dekoratif resim*” kapsamında yaprak ve çiçek gibi doğada bulunan motiflerden hareketle çeşitli çalışmaların kenarlarının süslenmesi, özgün motifler oluşturularak bunların eşya süslemesinde kullanılması vb. işler yapılması öngörülmüştür. İkinci devrede okutulan “*Sıma resim*” kapsamında, İş dersinde yapılacak eşyaların ve diğer derslerde incelenen alet ve makinelerin taslak ve şemalarının basit krokiler halinde çizilmesi vb. kararlaştırılmıştır. İş dersi kapsamında ise “*kum, kil, kâğıt, ağaç ve tahta, maden, baskı, örgü, bahçe işleri ve madde ile ifade* (üç boyutlu ifade)” konuları ele alınmıştır (KB, 1936). Tüm bunların gerek endüstriyel konulara zemin teşkil etmesi gerekse günlük yaşamda kullanılabilir, üretime dönüştürülebilir, faydacı yönü olan mesleki çalışmalarla ilişkili olması nedeniyle hükümetin ulusal eğitim politikalarına uygun olduğu söylenebilir. Bunların yanı sıra programda “*toplu öğretim*” esas çerçevesinde birinci devrede Resim-İş ve Hayat Bilgisi arasında ilişkilendirme yapılırken ikinci devrede ise Resim-İş ve diğer dersler arasında bağlantı kurulmuştur. Buna ilişkin olarak programda şu ifadeye yer verilmiştir:

Resim ve İş dersi, mevzularını birinci devrede Hayat Bilgisinden ikinci devrede bütün derslerden alacaktır. Resim ve İş dersi talebeye bazı teknikler öğretmek, sınıf ve okul hayatının ihtiyaçlarına uymak (okul çiçek bahçesini hazırlamak, cilbent yapmak, sınıfta kullanılacak ufak tefek eşyayı yapmak, yaşanmış bazı küçük hadiseleri ifade etmek) için bazen müstakil de çalışacaktır (KB, 1936, 187).

Bu ilişkilendirmelerin yanı sıra Hendese dersinin programında, bu dersle Hesap ve Resim dersi arasında sıkı bir ilişkinin olduğu ifade edilmiştir. Hendese dersi için “*Hendese dersinde tabiatın şekillerini ve insan eliyle meydana gelmiş maddî eserlerin (yollar, binalar, köprüler, kanallar vb.) hendesî güzelliklerini tetkik ettirmek suretiyle güzel sanat eğitimi verilecektir. Bu tetkiklerde kazanılacak intibalar Resim-İş derslerinde ifade olunacaktır*” (KB, 1936, 178) denilmiştir. Ayrıca “*Tetkik edilen cisimler bir taraftan mukavva, tahta, çamur, tel, çubuk, patates, atkestanesi, kum, kar gibi çocuğun kendi muhitinde kullanabileceği malzeme ile ifade edilirken öbür taraftan bu cisimlerin şekilleri çizdirilecek, dekoratif resimler ve yapıştırmalar yaptırılacaktır*” (KB, 1936, 177) diye belirtilmiştir. Buradan hareketle Hendese dersinde Resim-İş dersiyle alakalı olarak yaptırılacak faaliyetlerin, iş çalışmalarına daha yakın bir görünüm sergilediği söylenebilmektedir.

Öğrenme ve öğretme süreci kapsamında bu programda ilk kez yer alan öğrencilerin sanatsal gelişim dönemleri, konuları ele alma biçimlerine göre öğrenci tipleri, çocuk resimlerinin özellikleri ve *öğrencilerin sanatsal yönleri* hakkındaki açıklamalar da “*öğrenciye görelilik*” ilkesiyle ilişkilendirilebilmektedir. Ayrıca programda, derste yerel şartların ve halk sanatlarının göz önünde bulundurulması; yapılacak çalışmaların malzeme, teknik ve motif seçimlerinde yöresel imkânlardan faydalanılması gerektiği ifade

edilmiştir (KB, 1936, 198). Yani bu ifadeden hareketle dersin gerek içeriğinde gerekse eğitim ve öğretim ilkelerinde okul-çevre ilişkisinin kurulması suretiyle “yakın çevre” esasından hareket edildiği anlaşılmaktadır. Böylece Resim-İş dersinde millî değerlerin yaşatılarak ulusal ve millî bilincin sağlanmasının hedeflendiğini söylemek mümkündür. Programda iş dersi malzemelerinin listesinin (burgu, keser, çekiç, testere, rende, törpü, kısıkaç, kargaburnu, teneke makası, büyük çakı...) kapsamlı şekilde yer alması da iş eğitimin üzerinde görece fazla durulduğunun işareti olarak değerlendirilebilir.

CHP’nin ulusal eğitim politikalarının yanı sıra “kültür ve sanat politikaları” kapsamında değerlendirilebilecek olan 49’uncu maddesinde ise “*Parti, bir devrim müzesi kuracaktır. Bunu, halka devrim fikir ve duygularını aşılacak için etkin bir araç sayarız.*” (CHP Programı, 1935, 40-41) denilmiştir. Buna paralel olarak ilkokul programına “Okul Müzeleri” başlığıyla bir bölüm eklenmiş ve burada kurulması planlanan müzelere ilişkin “*Her okulda ayrı bir oda ayırlamadığı taktirde okul müzesi içinde inkılâp köşesi adı ile ayrı bir kısım vücuda getirilecektir...*” (KB, 1936, 270) ifadesine yer verilmiştir. Tüm bu bulgulardan hareketle 1936 Programı, parti-devlet anlayışının etkilerinin en üst düzeyde hissedildiği bir program olarak nitelendirilebilmektedir.

Ayrıca bu dönemde köyde yaşayan öğrencilerin temel beceriler edinmesine yönelik olarak hazırlanan ve üç sınıftan oluşan 1936 Köy Okulları Müfredat Programı Taslağı’nda yalnızca Okuma-Yazma, Hesap, Yurt ve Yaşama Bilgisi ile Ziraat İşleri derslerine yer verilmiştir. Konuya ilişkin olarak 1924’te eğitim alanında incelemeler yapmak üzere Türkiye’ye davet edilen ve araştırmaları sonucunda eğitime ilişkin rapor sunan John Dewey’in raporunda, bazı bölgelerde öğrencilerin okula devam etmesi için onların okulda daha az kalacakları şekilde veya işlerinin olduğu saatlerden farklı saatlerde eğitim veren okulların açılması; bu okullarda bölgesel şartlara göre Türkçe, Okuma, Yazma ve Hesap dersinin bulunduğu sade bir program hazırlanması gerektiği ifade edilmiştir (Dewey, 1952, 22). Böylece okula devam etmek istemeyen ya da çeşitli nedenlerden dolayı devam edemeyen öğrencilerin temel düzeydeki eğitim ihtiyaçlarının karşılanması ve onlara, köy yaşamında kullanılacak bilgilerin kısa sürede kazandırılması hedeflenmiştir. Konuya ilişkin olarak CHP Programı’nın 42. maddesinin “a” bendinde, “...köylerdeki okullarda sağlık, yaşayış ve içinde bulunduğu çevre şartları ile ilgili olan tarım ve zanaat fikirleri verilecektir”; “b” bendinde ise “Köy çocuklarımıza kısa zamanda pratik hayat için lüzumlu bilgiyi verebilecek üç veya dört sömestirli köy okulları açılacaktır...” denilmiştir (CHP Programı, 1935, 36). İzlenen eğitim politikasından kaynaklı olarak taslak programda Resim/Resim-Elişi dersine yer verilmemiştir.

3.1.5. 1939 Köy İlkokul Programı Projesi ile Hükümet Programları Arasındaki İlişkilendirmeye Yönelik Bulgular

Bu projenin hazırlanarak uygulamaya konulduğu dönemin, 11.Hükümet (I.Refik Saydam, 25.01.1939-09.07.1942) dönemine rastladığı söylenebilir. Söz konusu hükümetin programında, “Kabinenin programı, şimdiye kadar olduğu gibi mensup olduğumuz

Cumhuriyet Halk Partisinin programını tahakkuk ettirmek gayesine dayanmaktadır” (TBM-MZC, 1939, 215) denerek Mayıs 1935’te kabul edilen CHP Programı’nın gerçekleştirilmesinin ve sürdürülmesinin esas alındığı açıkça belirtilmiştir.

Köydeki çocukların ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda köylerdeki ve şehirlerdeki öğrencileri temel bilgiler bakımından aynı seviyeye getirmek için hazırlanan program projesinde, köy okullarındaki öğrenim süresinin peyderpey üç yıldan beş yıla çıkarılması hedeflenmiştir (Maarif Vekilliği [MV], 1939). Buna ilişkin olarak CHP Programı’nın 42. maddesinin “a” bendinde “Normal ilköğretim devri beş yıldır. Şehirlerde, köylerde yahut köyler bölgesinde durum ve ihtiyaca göre ilkokullar bir program altında artırılacaktır. Köylerdeki okullarda sağlık, yaşayış ve içinde bulunduğu çevre şartları ile ilgili olan tarım ve zanaat fikirleri verilecektir” denilmiştir. Aynı maddenin “b” bendinde ise “Köy çocuklarımıza kısa zamanda pratik hayat için lüzumlu bilgiyi verebilecek üç veya dört sömestrli köy okulları açılacaktır...” ifadesine yer verilmiştir (CHP Programı, 1935, 35-36). Buna istinaden, program projesinde de “...Her Türk çocuğuna beş senelik ilk tahsil verilmesi, Cumhuriyet Halk Partisi programının da maarifimiz için tespit etmiş olduğu bir hedeftir.” (MV, 1939, V) denilmiştir. Projenin hayata geçirilmesinden kısa bir süre sonra 17 Nisan 1940 tarih ve 3803 sayılı Kanun ile “Köy Enstitüleri” kurulmuştur (Tebliğler Dergisi [TD], 1940, 189). Köy Enstitüleri, bu program projesini uygulayacak öğretmenlerin yetiştirilmesi düşüncesinden doğmuştur (Gözütok, 2003).

Köylerin şartları göz önünde bulundurularak hazırlanan, haftalık toplam ders süresinin şehir ilkokullarındaki programa nispetle %35 oranında azaltıldığı ve ders içeriklerinde de sadeleştirmelerin yapıldığı projede dersin adı “Resim” olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda -her ne kadar çizelgede yer almasa da- projeye “Ziraat ve İş” adında yeni bir ders eklenmiştir. Resim dersinin, önceki bazı programlarda olduğu gibi Resim-İş veya Resim-Elişi olarak adlandırılmamasının nedeni ise bu duruma bağlanabilmektedir. Program projesinin hazırlanmasında esas alınan genel felsefi yaklaşıma bağlı olarak Resim dersinin süresinde ve konularında sadeleştirmeye gidilmiştir. Buna göre birinci devrede yalnızca “Ezber ve Hayali Resim”; ikinci devrede ise bu konuya ek olarak “Tabiattan Resim” çalışmalarının yaptırılmasına karar verilmiştir. Konuya ilişkin olarak ise “Mevzular çocukların çoğunun alakalandığı Hayat Bilgisi mevzularıyla diğer derslere ait mevzulardan ve yapılan işlerden seçilmelidir” (MV, 1939, 49) denilmiştir. Yapılan açıklamalardan hareketle Resim dersinde günlük yaşamda karşılığı olan, anlamlı ve “ *faydalı/işe dönük/işlevsel bilgi ve becerilerin kazandırılması*” suretiyle programın temel hedeflerinin gerçekleştirilmesinin amaçlandığı söylenebilir. Ayrıca derste ele alınacak Hayat Bilgisi konularının öğrencilerin genelini ilgisini çeken konulardan seçilecek olması ise içeriğin belirlenmesi noktasında öğrencinin, yani bireyin ilgisinin esas alındığının göstergesi olarak değerlendirilebilir. İçeriğin dışındaki diğer boyutların bulunmadığı projede, dersle ilgili yapılan kısa açıklamalardan hareketle öğrenme ve öğretme sürecine ilişkin ipuçlarına da rastlanabilmektedir.

3.1.6. 1948 İlkokul Programı ile Hükûmet Programları Arasındaki İlişkilendirmeye Yönelik Bulgular

Bu program, 1926 ve 1936’da hazırlanan programların geliştirilmiş şeklidir (Arslan, 2000, 46) ve 1 Kasım 1948’de kabul edilmiştir (Tertemiz, 2000, 60). Programın hazırlık çalışmaları ise 11 Şubat 1944’te başlatılmıştır. Hem 1939 Köy İlkokul Programı Projesi’nin hem de 1936 İlkokul Programı’nın değerlendirilmesi için başlatılan ve dört yıl süren çalışmalardan sonra uygulamaya konulan *1948 İlkokul Programı*, köy ve şehir ilkokullarının tek bir çatı altında birleştirilmesi yönüyle önem arz etmektedir.

Programın uygulamaya konulduğu dönem *17.Hükûmet*’in (II.Saka, 10.06.1948-16.01.1949) görevde olduğu zaman dilimine rastlarsa da programın hazırlık çalışmaları, önceki üç hükûmetin (14, 15 ve 16.Hükûmetler) görevde olduğu dönemi kapsamaktadır. Bu hükûmetlerce millî eğitimde gerçekleştirilmesi hedeflenen politikalar ise özetle şöyledir:

- *14.Hükûmet* (II.Saraçoğlu, 09.03.1943-07.08.1946): CHP Programı’nın sürdürülmesi (TBMMZC, 1943, 24).
- *15.Hükûmet* (Recep Peker, 07.08.1946-10.09.1947): Millî duyguların kuvvetlendirilmesi, Türk inkılabının ana fikirlerinin benimsetilmesi, Türk tarihinde övülmeyecek şeylerin öğretilmesi” (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi [TBMMTD], 1946, 34).
- *16.Hükûmet* (I.Hasan Saka, 10.09.1947-10.06.1948): CHP Programı’nın sürdürülmesi (TBMMTD, 1947, 874).
- *17.Hükûmet* (II.Hasan Saka, 10.06.1948-16.01.1949): Tüm öğretim düzeylerinde demokratik ahlakın yerleştirilmesi (TBMMTD, 1948, 224).

Buradan da anlaşılacağı üzere 15. ve 17.Hükûmetler’in millî eğitimdeki ortak politikasını tıpkı Mayıs 1935’ten sonra olduğu gibi- CHP Programı’nın uygulanması oluştururken diğer iki hükûmetin programlarında “demokratiklik” ve “milliyetçilik” gibi farklı konulara değinilmiştir. Özellikle 15.Hükûmet’in programında *CHP Programı’ndan bahsedilmemesi* ve yeni söylemler geliştirilmesinin, Türkiye’de ilk kez çok partili hayata geçiş denemesinin yapıldığı 21 Temmuz 1946’dan ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra gerçekleşmesi manidardır. Bu tür gelişmeler, programın geneline büyük ölçüde; özelde Resim-İş dersine de bazı açılardan yansımıştır. Fakat Resim-İş dersinin bir önceki programında yer alan birçok husus genel olarak burada da aynen benimsenmiştir.

İlk defa millî eğitimin amaçlarının belirlendiği *1948 İlkokul Programı*’nda en önemli gelişmelerden biri, CHP Programı’nın 41. maddesinden doğrudan alınan “*İlkokulun Hedefleri*” bölümünün programdan çıkarılmış olmasıdır. Böylece, CHP’nin eğitim politikalarının devlet politikası olarak kabul edilmesi anlayışından vazgeçildiğini söylemek mümkündür. Programın eğitim ve öğretim ilkelerinde demokrasi ve milliyetçilik

bağlamında geliştirilen yeni söylemler, Resim-İş dersinin hedeflerine yansımıştır. Ders yeni eklenen hedeflerden bazıları şu şekildedir:

- a) Çocuklarda topluluğa, yurda ve ulusa hizmet ülküsünü aşılama.
- b) Öğrencilere işi sevdirmek, işin değer ve kutsallığını duyurmak, türlü işlerde çalışan insanların çevrelerinin refah ve saadetine nasıl hizmet etmekte olduklarını belirterek onlara karşı öğrencilerin sevgi ve saygı duygularını artırmak.
- c) Öğrencilere küçük yaştan metotla ve planlı çalışma, sorumluluk yüklenme ve birbiriyle işbirliği yaparak yardımlaşma ve dayanışma alışkanlıkları kazandırmak (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 1948, 218-219).

İlk hedefte millî bir eğitim kurumu olan ilkokullarda vatanını, milletini seven ve ona hizmet aşkıyla çalışan “milliyetçi” bir neslin yetişmesinde Resim-İş dersine aktif bir rol atfedilmiştir. İkinci hedefte, iş çalışmaları ve bu çalışmaları vücuda getirenler yüceltilmiştir. Bu dönemde eğitimde esas alınan genel yaklaşımlardan birinin de CHP Programı’nda karşılığını bulan “iş esasına dayalı öğretim” olduğunu söylemek mümkündür. Son hedefin ise “işbirliğine dayalı öğretim”in demokratik ortamın sağlanmasına ve demokratik davranışların kazandırılmasına hizmet eden bir yönünün olmasından dolayı “*demokratik ahlakın yerleştirilmesi*” düşüncesiyle ilişkili olduğu söylenebilir.

Köy ve şehir ilkokulları için iki ayrı ders çizelgesinin hazırlandığı programda, Resim-İş dersinin şehir ilkokullarındaki süresi birinci devrede 4, ikinci devrede 2 ders saati iken köy ilkokullarındaki süresi tüm sınıflarda 1 ders saati olarak belirlenmiştir. Buna karşılık köy okullarının programına eklenen Tarım-İş dersinin süresi, tüm sınıflar için 6 ders saati olarak kabul edilmiştir. Zaten programda, “*İlkokullarda iş, bütün diğer derslerin belkemiğini teşkil edecektir*” (MEB, 1948, 230) ifadesine yer verilmiştir. Dahası dönemin iktidar partisi CHP’nin parti programının 41. maddesinin “ç” bendinde “*Eğitim ve öğretimde güdülen usul; bilgiyi yurttaşa maddi hayatta başarı elde ettiren bir cihaz haline getirmektir.*”; 42. maddesinin “a” bendinde ise “*...Köylerdeki okullarda...çevre şartları ile ilgili olan tarım ve zanaat fikirleri verilecektir*” denilmiştir (CHP Programı, 1935, 35-36). Burada vurgulanmak istenen ana düşünce ve gerçekleştirilen düzenlemeler birbiriyle uyumludur. Resim-İş dersinin içeriğindeki şu hususların da çeşitli açılardan hükümetin faydalı/işe dönük/işlevsel bilgi ve becerilerin kazandırılması yönündeki politikalarına doğrudan veya dolaylı olarak hizmet eden diğer konular olduğu söylenebilir:

- a) Birinci devrede toplu öğretim esasının benimsenmesi.
- b) İkinci devrede dersler arası ilişki kurulması.
- c) Resim dersi türlerinden “Dekoratif resim” ve “İş resimleri”nin kapsamı.
- ç) İş türleri, konuları ve çalışmaları ve bu kapsamda belirlenen araç ve gereçler.

Buna göre birinci devre benimsenen toplu öğretim esasına ilişkin olarak “*Bu esasa göre bu devrede bütün dersler Hayat Bilgisi etrafında organik bir bütün teşkil eder. Bu sınıflara devam eden çocuklar, çevrelerinde karşılaştıkları eşya ve olayları bilim dallarına göre sınıflanmış bir halde kavrayamazlar. Bunları aralarındaki tabii ilişkileriyle toplu olarak inceleyebilirler*” (MEB, 1948, 20) denilmiştir. Birinci devreden sonra dersler arası ilişkilendirmelerin sürdürülmesine ilişkin olarak ise “*İlkokulun ikinci devresinde öğrencilerin işleyecekleri üniteler ayrı ayrı bilim dallarına göre tertiplenmişse de bu üniteler üzerinde çalışılırken aralarındaki yakın ilişki ve sıkı bağların göz önünde bulundurulmasına gene büyük bir önem verilecektir*” (MEB, 1948, 21) ifadesine yer verilmiştir. Aynı zamanda birinci devrede Resim-İş dersi konularının en çok Hayat Bilgisi konularından; ikinci devrede de diğer derslerde işlenecek konulardan alınması gerektiği bildirilmiştir (MEB, 1948). Programda esas alınan toplu öğretim uygulamasının, bilginin anlaşılır kılınması ve kullanılabilir bir niteliğe kavuşturulmasına yönelik olduğu söylenebilir.

Resim dersi türlerinden, “*Dekoratif resim*” doğadan resmedilen yaprak, çiçek gibi motiflerden hareketle resimlerin, etiketlerin vb. süslenmesi ve çeşitli malzemelere motif kalıplarının çıkarılması gibi çalışmaları kapsamaktadır. 1936 İlkokul Programı’nda “*Sinai Resim*” olarak adlandırılan fakat bu programda adı “*İş resimleri*” olarak değiştirilen resim türü ise İş dersinde veya diğer derslerde incelenen alet ve makinelerin taslak ve şemalarının basit krokiler halinde çizimini ve cetvel, pergel gibi araçların kullanımını içermektedir. Programda, İş dersi kapsamında ele alınacak iş türleri 1936 Programı’ndaki gibidir. Fakat bunlara ek olarak “*İş Konuları*” başlığı altında birinci ve ikinci devrede yapılacak işler tespit edilmiştir. Bu doğrultuda birinci devredeki iş konuları “*Temizlik işleri, oyun ve oyuncaklar, kâğıt işleri ve örgü işleri*”; ikinci devredeki iş konuları ise “*Genel temizlik, tertip ve düzen, ders araç ve gereçleri, yapı, ağaç, maden, kâğıt ve mukavva, örgü, dikiş-nakış işleri*” olarak belirlenmiştir (MEB, 1948). Bahsi geçen Resim-İş türleri ve konularının teknik ve üretime dayalı nitelikler taşıması, ülkenin ekonomik yaşamına ve bireylerin günlük yaşamına katkı sağlayacak bilgi ve beceriler kazandırmaya yönelik olması nedeniyle hükümet politikalarıyla ilişkisi kurulabilmektedir.

Ayrıca Resim-İş dersinde yapılacak çalışmalara istinaden “*Motifler için tabiat ve eşyadan ve mahallî halk sanatından kilimler, halılar, heybeler, çoraplar, çevreler üzerinde görülen güzel örneklerden faydalanılır*” (MEB, 1948, 225) ifadesine yer verilmiştir. Daha önce bu tür millî ve yerel bir ifadeye, 1926 Programı’nın amaçlarında ve 1936 Programı’nın “*Direktifler (Açıklamalar)*” kısmında da yer verilmiştir. Derste ele alınacak çalışmaların yanı sıra programda, “*İş Dersi Araçları*” başlığıyla yeni bir araç ve gereç listesi de hazırlanmıştır.

3.2. İkinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Araştırmamanın ikinci alt amacı “*Millî eğitim şûralarında ilkokul, kültür ve sanat konularına ilişkin alınan kararların Görsel Sanatlar dersi öğretim programlarına yansımaları hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme yaklaşımları açısından nasıldır?*” şeklindedir.

Bu alt amaç doğrultusunda tespit edilen sonuçlar, şûraların gerçekleştirildiği tarihlerde uygulamada olan Resim/Resim-Elişi/Resim-İş dersi öğretim programları dikkate alınarak rapor haline dönüştürülmüştür.

3.2.1. Birinci Millî Eğitim Şûrası ile Ders Öğretim Programları Arasındaki İlişkilendirmeye Yönelik Bulgular

Millî Eğitim Bakanı (Maarif Vekili) Hasan Ali Yücel başkanlığında 17-29 Temmuz 1939 tarihinde düzenlenen Birinci Millî Eğitim Şûrası'nda, tüm müfredat programlarının incelenmesi konusu gündem maddelerinden birini oluşturmuş ancak bununla ilgili herhangi bir karar alınmamıştır. Toplantıda, ilkokul düzeyinde üç sınıflı köy okullarının beş sınıfa çıkarılmasına karar verilmiştir (MEB, 1991) ve bu karar, 1939 tarihli Köy İlkokul Programı Projesi'nin kabulü ile uygulamaya aktarılmıştır. Bu projeye 1939-1940 yılından itibaren tek öğretmenli ve üç sınıflı köy okullarında dördüncü sınıfın; 1940-1941 yılından itibaren de beşinci sınıfın açılması ve böylece köy ve şehir ilkokullarının aynı seviyeye getirilmesi amaçlanmıştır (MEB, 1946). Şûrada alınan bu kararın uygulamaya konulması, dersi başlı başına etkileyen bir faktör haline gelmiştir.

Bu doğrultuda "Ziraat ve İş" dersinin programa eklenmesiyle birlikte 1936 İlkokul Programı'nda Resim-İş olarak adlandırılan dersin adı "Resim" olarak değiştirilmiş, dersin içeriğinden "İş" konuları çıkarılmış ve içerikte sadeleştirmeye gidilmiştir. Dersin süresi ise haftalık toplam ders süresinin azalmasına bağlı olarak tüm sınıflar için 1 ders saatine düşürülmüştür. Programda Resim dersi konularının genel olarak öğrencilerin ilgisini çeken Hayat Bilgisi konularından, diğer derslere ait konulardan ve yapılan işlerden seçilmesi gerektiği bildirilmiştir (MEB, 1946). Dolayısıyla Şûra'da alınan karar, program projesinin hazırlanması yoluyla Resim dersinin özellikle içerik ögesini "işlenecek konular" ve "ders süreleri" bağlamında doğrudan etkilemiştir.

Kültür ve sanat alanlarını ilgilendiren herhangi bir kararın alınmadığı toplantıda Bakan Yücel tarafından güzel sanatlar, estetik ve iş eğitimi gibi konularda henüz hazırlıklı olunmaması nedeniyle bunların sonraki toplantıda ele alınacağı ifade edilmiştir (MEB, 1991, 6).

3.2.2. İkinci Millî Eğitim Şûrası ile Ders Öğretim Programları Arasındaki İlişkilendirmeye Yönelik Bulgular

Hasan Ali Yücel başkanlığında 15-21 Şubat 1943'te toplanan İkinci Millî Eğitim Şûrası'nın açılış konuşmasında, Yücel tarafından şu sözler zikredilmiştir:

Millî kültürümüz denildiği zaman, bunda, her Türk'ün şahsiyeti ve manevi varlığı demek olan ahlâkı; Türklüğün en mahrem varlığını teşkil eden ve düşünmek dediğimiz büyük insanlık işlevinin özü olan dili ve dilimiz Türk dilinin; millî varlığımızın tarihin en eski kaynaklarından bugüne doğru yürüyüşünde hangi yollardan geçtiğini, hangi kıtalarda medeniyet durakları kurduğunu ve insanlığa neler getirip nasıl hizmet

ettiğini gösteren Türk tarihini üç unsur olarak görüyoruz. İkinci Maarif Şûrası’nu bu üç ilke üstünde düşünmeye, bu konuda fikir birliği yapma-ya daveti lüzumlu ve faydalı bulduk (MEB, 1995, 22).

Yapılan konuşmadan anlaşılacağı gibi toplantının ana gündemini ahlak, dil ve tarih öğretimi oluşturmaktadır. Gündeme bağlı olarak eğitim ve kültür alanında alınan kararlar Türkçe, Tarih ve Ahlak eğitimi ve öğretimini kapsadığından bu konularla Resim-İş dersi arasında herhangi bir ilişki bulunmamaktadır.

3.2.3. Dördüncü Millî Eğitim Şûrası ile Ders Öğretim Programları Arasındaki İlişkilendirmeye Yönelik Bulgular

Türkiye’de çok partili siyasal hayata geçiş denemelerinin yapıldığı yıllarda ve 1948 İlkokul Programı’nın kabulünden sonra toplanan *Dördüncü Millî Eğitim Şûrası*’nda (22-31 Ağustos 1949), “1948-1949 ders yılından itibaren uygulamaya başlanan ilkokul programının incelenmesi” ve “Eğitim ve öğretimde dayanan demokratik esasların gözden geçirilmesi” konuları gündem maddelerinden bazıları olmuştur. Toplantıda ilkokul ikinci devrede ayrı bilim dalları şeklinde okutulan Tarih, Coğrafya, Yurttaşlık Bilgisi derslerinin tek bir dersin çatısı altında birleştirilmesi; derslerin çocuk psikolojisi göz önünde bulundurularak düzenlenmesi ve eğitim ve öğretimin “demokratik esaslar” çerçevesinde gözden geçirilmesine karar verilmiştir (MEB, 1949). Ancak bu kararların Resim-İş dersi öğretim programına kısa vadede yansımaları görülmemiştir.

4. Tartışma ve Sonuç

Türkiye’de özellikle 1923-1950 yılları arasında öğrencilere temel bilgilerin kazandırılması, okuryazarlık oranının yükseltilmesi ve temel yurttaşlık bilincinin oluşturulması için köy ve şehir ilkokullarında sürekli olarak yeni bir program arayışı içerisinde olunmuştur. Öyle ki 1950’ye kadar şehir ilkokullarında 1924, 1926, 1936 ve 1948 programları; köy ilkokullarında ise 1927 programı, 1936 taslak programı ve 1939 program projesi hazırlanarak uygulamaya konulmuştur.

Yeni siyasi rejimin kabulü olan 29 Ekim 1923’ten sonra 3 Mart 1924’te ilan edilen *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* ile laiklik temelinde yeni bir eğitim politikasının temelleri atılmış; böylece eğitim ve öğretim politikalarında laiklikle beraber kesin ve açık bir paradigma değişikliği yaşanmıştır. Bu dönemde, kültür ve sanat konularından ziyade hem siyaset cephesinde hem eğitim alanında hem de toplumsal düzlemde *rejim değişikliği* meselesi öncelik kazanmıştır. Buna bağlı olarak 1924’te toplanan İkinci Heyet-i İlmiye’de alınan kararlar doğrultusunda o zamana değin uygulamada olan 1914 tarihli *Mekatib-i İptidaiyye Ders Müfredatı*, yeni rejimin ilkelerine ters düşen ifadelerin değiştirilmesi ve derslerin Cumhuriyet esaslarına uygun hale getirilmesi suretiyle düzenlenmiştir. Böylece, Cumhuriyet tarihinin ilk programı olan “1924 İlk Mekteplerin Müfredat Programı” uygulamaya konulmuştur. Bu programda Resim dersi laik, cumhuriyetçi ve milliyetçi bir toplumun inşa edilmesi noktasında dolaylı bir rol üstlenmiştir. Daha açık

bir ifadeyle bu ders kapsamında okutulan “*Tedrisi resim*” çerçevesinde Resim dersinin yeni rejimin temel prensipleri ve esasları doğrultusunda düzenlenen bazı derslerle ilişkilendirilmesi, bu dersin yeni rejimin değerlerinin topluma yayılmasında aracılık ettiğini göstermektedir.

Bu programın uygulamaya konulmasından kısa bir süre sonra eğitimde hızla yeni arayışlar içine girilmiş, Atatürk’ün söylev ve demeçlerinde eğitimin önemine sıklıkla vurgu yapılmış ve eğitim sisteminin incelenmesi için Türkiye’ye Dewey ve Kühne gibi yabancı uzmanlar davet edilmiştir. Özellikle Dewey başta olmak üzere yabancı uzmanlar tarafından hazırlanan eğitim raporlarının ve yaşanan paradigma değişikliklerinin ilk yankıları, 3.Hükûmet’in (Fethi Okyar, 22.11.1924-03.03.1925) programında duyulmuştur. Okyar Hükûmeti’nin programında Dewey tarafından çizilen resmin genel çerçevesine uyularak okullarda “*hayat için hazırlanmış bireylerin yetiştirilmesi*” esas alınmış ve bu hükûmetin eğitim alanındaki söylemleri, CHP Programı’nın kabulü olan Mayıs 1935’e kadar kurulan tüm hükûmetler tarafından da benimsenmiştir. Dolayısıyla 1926 *İlkmektep Müfredat Programı* ve 1927 *Köy Mektepleri Müfredat Programı*’nın 3.Hükûmet tarafından hazırlanan eğitim politikasına uygun bir şekilde tasarlandığı anlaşılmıştır. Bu programlarda Resim-Elişi dersinin başta içeriği olmak üzere diğer mevcut boyutları, dönemin eğitim anlayışına uygun bir şekilde biçimlendirilmiştir. Özellikle dersin Elişi kısmı hem mesleki hem de bireylerin günlük yaşamlarında kullanabilecekleri türden bilgi ve becerilerin kazandırılması yönüyle bu ilişkilerin daha sıkı kurulduğu bir disiplin haline gelmiştir. Bu noktada 1926 ve 1927 programlarında dersin adının Resim-Elişi olarak kabul edilmesinde Prof. Kühne tarafından 1925 yılında mesleki eğitimle alakalı olarak yapılan tespitlerin etkisini dikkate almak ve bu iki gelişmeyi birbirinden bağımsız değerlendirmemek gerekmektedir.

Mayıs 1935’te kabul edilen CHP Programı’yla partinin eğitim, kültür ve sanat alanlarındaki politikaları belirlenmiş olup ardından sırasıyla 1936 *İlkokul Programı*, 1936 *Köy Okulları Müfredat Programı Taslağı* ve 1939 *Köy İlkokul Programı Projesi* hazırlanarak uygulamaya konulmuştur. Tüm bunlar her ne kadar farklı yıllarda ve buna bağlı olarak farklı hükûmetlerin iktidarda olduğu dönemlerde uygulanmış olsa da hepsinin fikrî alt yapısını, CHP Programı’ndaki esaslar oluşturmuştur. Başka bir deyişle o dönemin tek partisi olan CHP’nin ulusal politikaları, devlet politikası olarak benimsenmiştir. Zaten 21 Temmuz 1946’ya kadar kurulan tüm hükûmetlerce de istisnasız şekilde parti programının uygulanması ve sürdürülmesi esas alınmıştır.

İlkokullarda uygulanan bu programlar arasında 1936 *İlkokul Programı*, partinin ulusal eğitim politikalarındaki esaslardan bazılarının doğrudan “*İlkokulların Hedefleri*” olarak benimsenmesi yönüyle diğerlerinden birkaç adım daha öne çıkmaktadır. Ayrıca bu program, Cumhuriyet’in ilk yıllarında parti programıyla belirlenen kültür ve sanat politikalarının uygulama alanı olarak görülmesi bakımından da önem arz etmektedir. Zira CHP Programı’nda topluma inkılap ruhunun aşılması için kurulması öngörülen “devrim müzeleri” fikri ile 1936 Programı’nda okullarda müzelerin kurulması ve

buralarda “inkılap köşesi” bölümüne yer verilmesi düşüncesi, birbirini tam anlamıyla tamamlamaktadır. Bu noktada günümüzde okullarda oluşturulan Atatürk köşeleri ile 1936 Programı’nda kurulması öngörülen inkılap köşelerinin, öğrencilere milliyetçiliği aşılama ve inkılap ruhunu yaşatmaları yönleriyle müşterek bir amaca sahip olduğu söylenebilir.

Ayrıca 1939 tarihli *Köy İlkokul Programı Projesi* her ne kadar aynı yıl toplanan *Birinci Millî Eğitim Şûrası*’nda üç sınıflı köy okullarının beş sınıfa çıkarılmasına yönelik olarak alınan kararın uygulaması niteliği taşısa da Şûra’da alınan bu kararın, parti politikaları ile sıkı ilişkilerini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu hususta, Balcı (2019) tarafından yapılan araştırmada da Birinci Millî Eğitim Şûrası’nın gündemini etkileyen unsurlardan birinin CHP Programı olduğu ve bu nedenle Şûra’da hükümet politikalarına paralel kararlar alındığı ifade edilmiştir.

Bu dönem içinde, 1943’te, toplanan İkinci *Millî Eğitim Şûrası*’nda alınan kararlar ise esasında dönemin kültür anlayışını yansıtmaktadır. Yani dönemin kültür anlayışı gerek bireysel ve toplumsal törelere saygılı bireylerin yetiştirilmesinde gerek millî hislerin kuvvetlendirilmesinde gerekse millî hafızanın canlı tutularak duygu, düşünce ve değerlerin aktarılmasında önemli görülen dil, tarih ve ahlak öğretimi üzerine inşa edilmiştir. Tüm bu değerlerin ve mirasın topluma kazandırılmasındaki en önemli pay ise eğitime; özellikle de ilkokul düzeyinde yapılan eğitim ve öğretime düşmektedir. Çünkü ilkokullar, geçmişte ve günümüzde en yaygın olan ve sayısal olarak en fazla öğrencinin öğrenim gördüğü temel eğitim kurumlarıdır. İlkokulların bu niteliği, büyük olasılıkla gelecekte de değişmeyecektir. Tam olarak da bu bilinçle Mayıs 1935’e kadar -hatta bundan sonra da- okuma yazma oranının artırılması ve eğitim seviyesi yüksek bireylerin yetiştirilmesi ülkenin kültür politikaları arasında görülmüştür. Bu noktada hem köy hem de şehir programlarının hazırlanması yolunda sarf edilen çabaları, dilini ve tarihini bilen kültürlü ve şahsiyetli bir toplumun yaratılması amacıyla girilen yenilik arayışlarının bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür. Dil ve tarih öğretiminin, aynı zamanda parti politikası olarak esas alınması da şûra kararları ve hükümet politikaları arasındaki ilişkinin boyutlarının anlaşılması bakımından belirtilmesi gereken önemli bir detaydır. Dolayısıyla 1923’ten 1946’ya kadar karşısında herhangi bir muhalefet partisi olmaksızın iktidarda olan CHP hükümetlerinin politikaları, dönemin eğitim anlayışını şekillendirmiş ve alınan şûra kararlarında da belirleyici bir rol oynamıştır. Her ne kadar yabancı uzman görüşlerinin ve Atatürk’ün eğitim anlayışının izleri olsa da büyük ölçüde hükümetlerin politikalarına dayanılarak hazırlanan eğitim ve öğretim programlarındaki genel anlayış, Resim-İş dersinin ağırlıklı olarak içeriğine ve eğitim-öğretim ilkelerine de yansımıştır.

Ancak uzun bir süre boyunca tek parti rejimi ile yönetilen Türkiye’de, ilk kez çok partili siyasal yaşama geçiş denemesinin yapıldığı 21 Temmuz 1946’dan sonra hükümetlerin programlarında farklı notalar duyulmaya başlanmıştır. Öyle ki başarısızlıkla sonuçlanan bu denemenin akabinde iktidara gelen ve bir CHP hükümeti olan

15. *Hükümet* (Recep Peker, 07.08.1946-10.09.1947) tarafından, önceki hükümetlerce esas alınan “*CHP Programı'nın sürdürülmesi geleneği*” rafa kaldırılmış; yeni söylemler geliştirilmiştir. Bu değişimi, 17. *Hükümet*'in (İl.Saka, 10.06.1948-16.01.1949) programına eğitim için zikredilen şu yeni kavramın katılması izlemiştir: “*Demokrasi*”.

Tüm bu siyasal süreçlerin yaşandığı, yeni değer ve kavramların ortaya çıktığı bir dönemde üzerinde dört yıl kadar çalışıldıktan sonra uygulamaya konulan 1948 *İlkokul Programı*'ndaki en çarpıcı yenilik, CHP Programı'ndan doğrudan alınarak hazırlanan “*İlkokulların Amaçları*” kısmının kaldırılması ve ilk kez “*Millî Eğitimin Amaçları*”nın tespit edilmesi olmuştur. Bu programla birlikte *milliyetçilik* ve *demokrasi* söylemlerinin sesi yükselmiş; 1949'da toplanan *Dördüncü Millî Eğitim Şûrası*'nda da eğitim ve öğretimde ilk kez “*demokratik esaslar*”dan söz edilmiştir. Güler (2004) tarafından yapılan tespit de 1948 yılından itibaren demokratik yönetimi geliştirme çabalarının, tüm okul programlarına yansdığı ifade edilmiştir. Özalp ve Ataünel'a (1983) göre çok partili hayata geçmesine bağlı olarak 1948 İlkokul Programı'nda demokrasi anlayışına daha fazla yer verilmiştir. Benzer şekilde bazı araştırmalarda da 1946'dan sonra çok partili demokratik yaşama geçişin millî eğitime yansdığı, “*demokratik eğitim*” ve “*çok seslilik*” gibi kavramların eğitim ve öğretimde gündeme gelmeye başladığı tespit edilmiştir (Diñç, 1999; Aslaner, 2008). Tüm bunlar, Türkiye'de siyasal değişimlerin bireylere eğitim yoluyla aktarılmasının bir politika olarak benimsendiğini göstermektedir. Bu programda hem bu etkileşimin hem de dönem hükümetlerinin programlarında vurgulanan esasların yansımalarının, Resim-İş dersinin amaçlarında açık bir şekilde görüldüğünü söylemek mümkündür. Buna karşılık derste işlenecek konulardan bir kısmı öğrencilerin faydalı/işe dönük/işlevsel bilgi ve becerileri kazanmalarına yönelik olması yönüyle dönemin pragmatist eğitim anlayışını yansıtmakta iken öğrenme ve öğretme sürecindeki hususlar ise söz konusu gelişmelerden bağımsız olarak daha ziyade programın kendi doğası içinde gelişmiştir. Hatta bu dönemin programlarının, içerik açısından neredeyse 1926 Programı'nın mirası olduğu da söylenebilir.

Noticede 1939 ve 1943'te toplanan şûraların gündemleri ve alınan kararların CHP Programı ile yakın bağları; 1949'da toplanan Dördüncü Millî Eğitim Şûrası'nda dönemin demokrasi arayışlarına bağlı olarak eğitim ve öğretimde demokratik esasların gündeme gelmesi, şûraların karar alma noktasında bağımsız hareket etmediğinin bir göstergesidir. Kararların öğretim programına yansımaları dikkate alındığında ise hükümetlerin politikaları ile şûralar arasındaki ilişkinin boyutu ve etki alanı daha iyi anlaşılabilir.

Kaynakça

- ARSLAN, Mehmet. (2000). Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları ve Belli Başlı Özellikleri. *Millî Eğitim: Eğitim-Sanat-Kültür*, 146(2), 42-48.
- ASLAN, Erdal. (2011). Türkiye Cumhuriyeti'nin İlkokullarda İzlediği İlk Öğretim Programı:1924 İlk Mektepler Müfredat Programı. *İlköğretim Online*, 10(2), 717-734.

Türkiye’de Hükümet Programlarının ve Millî Eğitim Şûralarında Alınan Kararların İlkokul...

- ASLANER, Nilgöl. (2008). *Millî Eğitim Şûraları ve Eğitim Politikaları: 1939-1946*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- BALCI, Meral. (2019). Tek Parti Dönemi’nde Eğitim Şûralarının Hükümetlerin Eğitim Politikalarına Etkileri, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (17), 143-164.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit. (1994). *Genel Öğretim Bilgisi*. Ankara: Kadioğlu.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener., KILIÇ ÇAKMAK, Ebru., AKGÜN, Özcan Erkan., KARADENİZ, Şirin. & DEMİREL, Funda. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- CİCİOĞLU, Hasan. (1985). *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim: Tarihi gelişimi*. Ankara: AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi.
- COHEN, Louis., MANION, Lawrence., & MORRISON, Keith. (2005). *Research Methods in Education*. London and New York: Taylor & Francis.
- DEWEY, John. (1952). *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor* (MEB, Çev.). İstanbul: Millî Eğitim.
- DİNÇ, Sait. (1999). *Cumhuriyet Döneminde Yapılan Millî Eğitim Şûraları ve Alınan Kararların Uygulamaları: 1923-1960*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- FRAENKEL, Jack. R., & WALLEN, Norman. E. (2009). *How to Design and Evaluate Research in Education*. New York: McGraw-Hill.
- GÖZÜTOK, Fatma Dilek. (2003). Türkiye’de Program Geliştirme Çalışmaları. *Millî Eğitim Dergisi*, 160. http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/milli_egitim_dergisi/160/gozutok.htm sayfasından erişilmiştir.
- GÜLER, Ali. (2004). *Türk Eğitim Politikalarının Tarihsel Süreci*. Ankara: Yeryüzü.
- KALAYCI, Nurdan. (2000). 1968 Sonrası Gelişmeler. A. Tazebay (Ed.), *İlköğretim Programları ve Gelişmeler: Program Geliştirme İlke ve Teknikleri Açısından Değerlendirilmesi içinde* (s.125-176). Ankara: Nobel.
- KALAYCI, Nurdan. (2004). *Cumhuriyet Döneminde İlköğretim: Hükümet Programları ve Uygulamalar*. İstanbul: MEB.
- KAPTAN, Saim. (1998). *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri*. Ankara: Tekışık.
- KÜLTÜR BAKANLIĞI. (1936). *İlkokul Programı*. İstanbul: Devlet.
- KÜLTÜR BAKANLIĞI. (1938). *Köy Mektepleri Müfredat Programı*. İstanbul: Devlet.
- MAARİF VEKÂLETİ. (1340). *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- MAARİF VEKÂLETİ. (1930). *İlkmektep Müfredat Programı*. İstanbul: Devlet.
- MAARİF VEKİLLİĞİ. (1939). *Köy İlkokul Programı Projesi*. İstanbul: Maarif.
- MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI. (1946). *Köy İlk Okul Program Projesi*. Ankara: Millî Eğitim.
- MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI. (1948). *İlk Okul Programı*. İstanbul: Millî Eğitim.

- MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI. (1949). *Dördüncü Millî Eğitim Şûrası 22-31 Ağustos 1949: Çalışma Programı, Komisyon Raporları, Konuşmalar*. İstanbul: Millî Eğitim.
- MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI. (1991). *T.C. Maarif Vekilliği Birinci Maarif Şûrası 17-29 Temmuz 1939: Çalışma Programı, Konuşmalar, Lahikalar*. (Tıpkı Basım). İstanbul: Millî Eğitim.
- MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI. (1995). *Millî Eğitim Şûraları:1939-1993*. Ankara: MEB.
- ÖZALP, Reşat. & ATAÜNAL, Aydoğan. (1983). Millî Eğitimde Kongreler ve Şûralar. MEB (Ed.), *Cumhuriyet Döneminde Eğitim içinde* (s.105-139). İstanbul: Millî Eğitim.
- TEBLİĞLER DERGİSİ. (1940, Nisan 29). Köy Enstitüleri Kanunu. 2(68), 189-190.
- TERTEMİZ, Neşe. (2000). Cumhuriyet Döneminde İlköğretim. A. Tazebay (Ed.), *İlköğretim Programları ve Gelişmeler: Program Geliştirme İlke ve Teknikleri Açısından Değerlendirilmesi içinde* (s.27-124). Ankara: Nobel.
- TONGUÇ, İsmail Hakkı. (2004). *İlköğretim Kavramı*. Ankara: Piramit.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAK DERGİSİ. (1946, Ağustos 14), D: VIII, İ: O., C: 1, Ankara: TBMM.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAK DERGİSİ. (1947, Ekim 13), D: VIII, İ: II, C: 12, Ankara: TBMM.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAK DERGİSİ. (1948, Haziran 18), D: VIII, İ: II, C: 12, Ankara: TBMM.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ZABIT CERİDESİ. (1943, Mart 17), D: VII, İ: F, C: 1, Ankara: TBMM.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ZABIT CERİDESİ. (1340, Kasım 27), D: II, İ: XIII, C: 10, Ankara: TBMM.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ZABIT CERİDESİ. (1925, Mart 4), D: II, İ: 69, C: 15, Ankara: TBMM.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ZABIT CERİDESİ. (1927, Kasım 5), D: III, İ: I, C: 1, Ankara: TBMM.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ZABIT CERİDESİ. (1939, Ocak 27), D: V, İ: IV, C: 29, Ankara: TBMM.
- YILDIRIM, Ali. & ŞİMŞEK, Hasan. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.